พิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อ

ภัทรา เอกประเสริฐ
สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยพะเยา

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องพิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อมีจุดมุ่งหมายเพื่อเก็บรวบรวมพิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวและศึกษาที่มาของความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ตามกรอบแนวคิดการวิจัยด้านคติชนวิทยาและมานุษยวิทยา และนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ฤดูกาลทำนาของชาวไทลื้อมีการประกอบพิธีกรรม 8 พิธีกรรม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) พิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ พิธีไหว้เจ้าที่ พิธีแฮกนา และพิธีฮ้องขวัญข้าว 2) พิธีกรรมเพื่อป้องกันภยันตรายและปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ได้แก่ พิธีบูชานา 3) พิธีกรรมเพื่อแสดงความขอบคุณ ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีข้าวแฮก และพิธีเลี้ยงผีฝาย 4) พิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูจิตใจ ได้แก่ พิธีฮ้องขวัญควาย และ 5) พิธีกรรมเพื่อแสดงความกตัญญู ได้แก่ พิธีตานข้าวใหม่ สำหรับที่มาของความเชื่อที่พบในพิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวแสดงถึงความเชื่อ 3 ด้าน คือ ความเชื่อสัมพันธ์กับผี ความเชื่อที่สัมพันธ์กันศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อที่สัมพันธ์กับศาสนาพุทธ

คำสำคัญ : พิธีกรรม, การเพาะปลูกข้าว, ไทลื้อ

รับต้นฉบับ 13 พฤษภาคม 2563 แก้ไขตามผู้ทรงคุณวุฒิ 1 กันยายน 2563 รับลงตีพิมพ์ 9 ตุลาคม 2563

The Rituals of Tai Lue in the Paddy Cultivation

Pattra Akeprasert
Department of Thai Language, Faculty of Arts
University of Phayao, Thailand

Abstract

The analysis of the rice cultivation ceremony of Tai Lue aimed to collect the rituals of Tai Lue in the paddy cultivation and the source of beliefs that appear in Tai Lue's rice cultivation ceremony in Chiang Kham District, Phayao Province. The data was collected from in-depth interview and participant observation. This research used the conceptual framework of folklore and anthropology. The results were reported descriptively. The results found that the rice farming season of Tai Lue, was divided into eight ceremonies from the purpose of performing the rituals which are: 1. Ritual to inform sacred thing such as Waijaoti ceremony, Hak Na ceremony, Hong Kwan Khaw ceremony 2. The ritual to prevent danger and dispel evil such as Buchana ceremony , 3. Ritual to thank you holy thing such as Liangpe khawhak ceremony and Liangpefay ceremony, 4. Spiritual rejuvenation ceremony such as Hongkhawnkway ceremony, and 5. Ritual to show gratitude such as Tankhawmai ceremony. The beliefs of the rice cultivation ceremonies were represented in three aspects such as beliefs related to spirits, beliefs related to deity Brahmanism, and beliefs related to Buddhism.

Keywords: Rituals, Paddy, Tai Lue

บทนำ

ข้าวมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาแต่โบราณทั้งในแง่ของพืชที่ปลูกเพื่อบริโภคเป็นอาหารหลัก และสินค้าที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ นับตั้งแต่อดีตการปลูกข้าวจะสัมพันธ์กับฤดูกาล สันนิษฐานว่า “ข้าว” มาจากคำว่า “เข้า” บางท้องถิ่นออกเสียงเป็น “เข่า” หรือ “เค่า” หมายถึง ปี ดังปรากฏหลักฐานความตอนหนึ่งในศิลาจารึกหลักที่ 1 “เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สิบเก้าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาท่เมืองตาก” คำว่า สิบเก้าเข้า หมายถึง อายุสิบเก้าปี จึงสันนิษฐานได้ว่า คำเรียก“เข้า”ที่มีความหมายว่า “ปี” สัมพันธ์กับการทำนาในอดีตที่จะเริ่มต้นในช่วงต้นฤดูฝน เพราะผูกสัมพันธ์อยู่กับน้ำฝนที่มีตามธรรมชาติหรือตามฤดูกาลปีละครั้งเดียว เลยเรียกสิ่งนี้ว่า เข้า แปลว่า ปี ภายหลังได้กลายเป็น ข้าว (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546)

การเพาะปลูกข้าวในแต่ละฤดูกาลต้องบอกกล่าวแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าจะปกป้องคุ้มครองให้การเพาะปลูกราบรื่นได้ผลผลิตดี เช่น ความเชื่อเรื่องแม่โพสพว่าเป็นเทวดาประจำต้นข้าว ความเชื่อเรื่องแม่ธรณีเป็นเทวดาดูแลผืนดิน แม้ความเชื่อดังกล่าวเป็นนามธรรมไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่ามีอยู่จริงหรือไม่ แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยที่สืบทอดและส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ความเชื่อได้ก่อเกิดเป็นพิธีกรรมซึ่งช่วยตอบสนองความเชื่อให้เป็นรูปธรรมชัดเจน ทุกขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวจึงต้องกระทำอย่างระมัดระวังและปฏิบัติตามความเชื่อที่สืบทอดต่อจากบรรพบุรุษเพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวที่ดี นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมและตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนในสังคม ข้าวจึงมิใช่เพียงพืชที่ปลูกเพื่อยังชีพ แต่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตที่แสดงออกมาในรูปของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มสังคม

ไทลื้อดำรงชีพด้วยการเพาะปลูกข้าวเฉกเช่นเดียวกับชาติพันธุ์ไทกลุ่มอื่น ๆ พื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมนับถือผี ต่อมาได้รับความเชื่อแบบพราหมณ์ และพุทธเข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิต ไทลื้อเชื่อว่าการเพาะปลูกข้าวจะได้ผลดีต้องบอกกล่าวแก่ผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อที่ยึดถือกันมาตามบรรพบุรุษ การปลูกข้าวของชาวไทลื้อในหนึ่งฤดูกาลทำนาจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวแก่ผี และเทวดาที่คุ้มครองข้าวเพื่อให้การเพาะปลูกราบรื่น และให้ผลผลิตดี เช่น พิธีตานข้าวใหม่ พิธีแฮกนา พิธีเลี้ยง

ผีไร่ ผีนา เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ไทลื้อจะมีความเชื่อเช่นเดียวกับคนไทยกลุ่มอื่นแต่มีความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่ม

จากการค้นคว้าข้อมูลงานวิจัยเกี่ยวกับการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อในประเทศไทยพบงานวิจัยของ Moreman (1968) ได้ศึกษาเรื่อง Agricultural Change and Peasant Choice in Thai Village ข้อมูลกล่าวถึงกระบวนการทำนา พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนาของไทลื้อ ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ส่วน พวงผกา วรรณคำ (2545) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการเกษตรและการปลูกข้าวของชาวไทลื้อในตำบลทานตะวัน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย โดยศึกษาข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้การทำนาของไทลื้อเกิดการเปลี่ยนแปลงเช่น ความเจริญทางเทคโนโลยี การคมนาคม การค้าขายกับคนนอกกลุ่ม งานวิจัยดังกล่าวให้ภาพรวมของการเพาะปลูกข้าว และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อ ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อ และพิธีกรรมในการเพาะปลูกข้าวได้แก่งานวิจัยของ น้ำมนต์ อยู่อินทร์ (2553) ศึกษาเรื่อง “การดำรงอยู่ของความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวในสังคมไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษาหมู่บ้านดอนโพธิ์ อำเภอเสนา” พบว่า พิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวมีทั้งพิธีกรรมที่ยังคงสืบทอดมาจากอดีต และพิธีกรรมที่กำเนิดใหม่อันเนื่องมาจากสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดพิธีกรรมและความเชื่อคือ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ศัตรูข้าวและโรคข้าว สถานที่ตั้ง และผู้ประกอบพิธี สุดสวาท จันทร์ดำ (2544) ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการเพาะปลูกข้าว” ในวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่น ผลการศึกษาพบว่า ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่ากำเนิดของข้าวและกระบวนการเพาะปลูกข้าวล้วนเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า ตลอดช่วงการเพาะปลูกข้าวจะต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวแก่เทพเจ้า โดยจำแนกวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรมดังนี้ 1. พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก 2. พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการเจริญเติบโตและความอุดมสมบูรณ์ของต้นข้าว 3. พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษา 4. พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยวและเฉลิมฉลองผลผลิต ในขณะที่การศึกษาวัฒนธรรมการทำนาของ เอี่ยม ทองดี (2537) ได้จำแนกวัตถุประสงค์การประกอบพิธีกรรมการทำนา ดังนี้ 1. พิธีกรรมเพื่อบวงสรวง อ้อนวอน เสี่ยงทาย 2. พิธีกรรมเพื่อการเพาะปลูก 3. พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษา 4. พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว และ 5. พิธีกรรมเพื่อการเฉลิมฉลอง

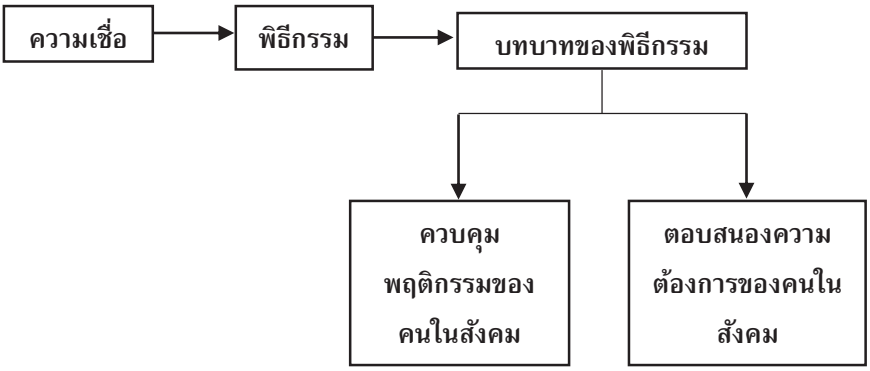
การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษากลุ่มชาวไทลื้อในเขตพื้นที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เนื่องจากเป็นกลุ่มไทลื้อที่ยังดำรงวัฒนธรรมไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ การรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทลื้อ กลุ่มผ้าทอไทลื้อ และงานประเพณีสืบสานตำนานไทลื้อ จากการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่า การทำนาของชาวไทลื้อในพื้นที่ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ปัจจุบันยังคงประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการเพาะปลูกข้าว 2 พิธีกรรมคือ พิธีแฮกนา และพิธีตานข้าวใหม่ อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการศึกษาการทำนาของชาวไทลื้อ เป็นการศึกษาในบริบทของข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการทำนา แต่ยังมิได้มีการเก็บรวบรวม พิธีกรรมและความเชื่อในการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อซึ่งมีวัฒนธรรมที่มีความคล้ายคลึงและแตกต่างจากชนชาติไทกลุ่มอื่น การศึกษาครั้งนี้นอกจากเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทลื้อยังสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่ชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเก็บรวบรวมพิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อ
2. เพื่อศึกษาที่มาของความเชื่อในพิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อ

กรอบแนวคิด

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดโครงสร้างนิยม (Structuralist Approach) ของ Melford E. Spiro (1966) ที่อธิบายถึงความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมสมาชิกในสังคม ขณะเดียวกันก็ตอบสนองความต้องการของมนุษย์เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการดำรงชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของน้ำมนต์ อยู่อินทร์ (2553) เรื่อง “การดำรงอยู่ของความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวในสังคมไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษาหมู่บ้านดอนโพธิ์ อำเภอเสนา และอัมพิกา ยะคำป้อ (2554) เรื่อง พลวัตของบทบาทความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านที่บ้านไม้ลุงขน อ.แม่สาย จ.เชียงราย จากแนวคิดดังกล่าวสามารถประมวลเป็นกรอบแนวคิดแสดงดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทของพิธีกรรม

ขอบเขตพื้นที่เก็บข้อมูล

พื้นที่ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้คือ ชุมชนไทลื้อเขตพื้นที่ตำบลน้ำแวน และตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา อ้างอิงจากฐานข้อมูลเกษตรประจำปี 60 ระบุว่า พื้นที่การทำนาของ ตำบลน้ำแวน มีพื้นที่การทำนามากที่สุด 9856.83 ไร่ และลำดับถัดมาคือ ตำบลเชียงบาน 3441.40 ไร่ (กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2561)

ขอบเขตประชากร

ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลโดยวิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 9 คน เกณฑ์ในการคัดเลือกคือ ผู้ให้ข้อมูลต้องเป็นชาวไทลื้อที่มีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา มีอายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไปและมีประสบการณ์การประกอบพิธีกรรมหรือเคยเข้าร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาไม่ต่ำกว่า 40 ปี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (Deep interview) และวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) จากผู้ให้สัมภาษณ์ชาวไทลื้อ จำนวน 9 คน ตามคุณสมบัติที่กำหนดไว้ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชาวไทลื้อได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรม วิถีชีวิตฯลฯ เพื่อใช้ประกอบการคัดเลือกพื้นที่เก็บข้อมูล และกลุ่มประชากร

2. ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Deep interview) และวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) ด้วยการบันทึกเสียง และการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์

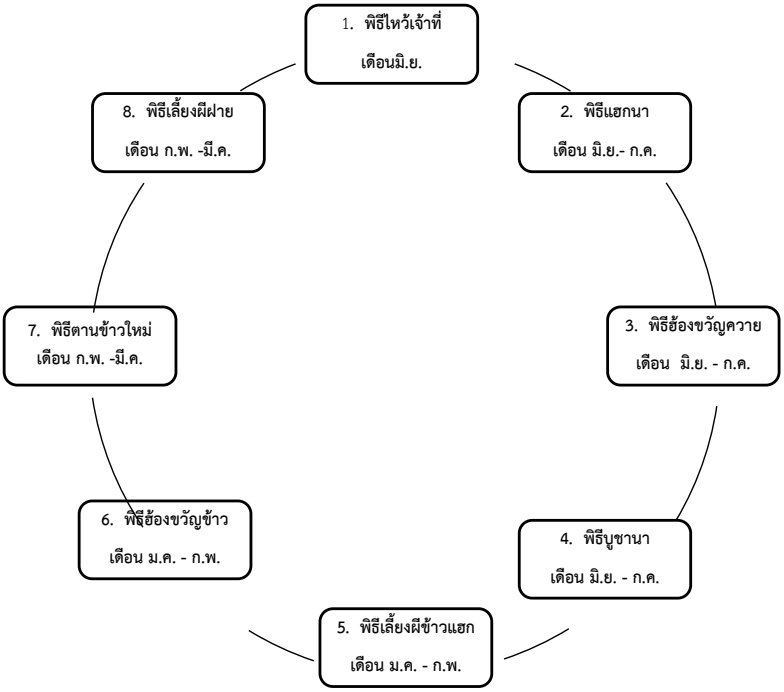
3. ถอดเสียงสัมภาษณ์จากภาษาไทลื้อเป็นภาษาไทยมาตรฐาน เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

4. วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

1. พิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อ

พิธีกรรมที่ประกอบขึ้นในช่วงฤดูกาลเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อมี 8 พิธีกรรมคือ พิธีไหว้เจ้าที่ พิธีแฮกนา พิธีฮ้องขวัญควาย พิธีบูชานา พิธีเลี้ยงผีข้าวแฮก พิธีฮ้องขวัญข้าว พิธีตานข้าวใหม่ และพิธีเลี้ยงผีฝาย สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ 1. พิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 2. พิธีกรรมเพื่อป้องกันภยันตรายและปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย 3. พิธีกรรมเพื่อแสดงความขอบคุณ 4. พิธีเพื่อฟื้นฟูจิตใจ 5. พิธีกรรมเพื่อแสดงความกตัญญู ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ผังภาพแสดงพิธีกรรมในหนึ่งฤดูกาลทำนาของชาวไทลื้อ

1.1 พิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์

1.1.1 พิธีไหว้เจ้าที่ การปลูกข้าวต้องใช้เวลาเป็นแรมเดือน เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกราวเดือนมิถุนายน ชาวไทลื้อแต่ละครอบครัวจะจัดเตรียมข้าวปลาอาหาร อุปกรณ์ทำครัว เครื่องมือเพาะปลูกบรรทุกใส่เกวียนและย้ายแรงงานในครอบครัวเข้าไปอาศัยอยู่ที่ทุ่งลอ (ปัจจุบันคือ เขตพื้นที่ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอจุน จังหวัดพะเยา) สร้างที่พักชั่วคราวเรียกว่า “หางนา” (Hang Na) ลักษณะเป็นกระท่อมชั่วคราวที่ครอบครัวไทลื้อใช้อาศัยระหว่างทำนา ก่อนการเข้าพักอาศัยในคืนแรก เจ้าของที่นาจะต้องเตรียมดอกไม้ เทียน อาหารคาวหวานใส่ในกระทง ไปบอกกล่าวใกล้กับ“หางนา” (Hang Na) เพื่อให้ผีเจ้าของผืนนาที่ไทลื้อเรียกว่า เจ้าที่ หรือเส้อ(เสื้อ)นา คุ้มครองตนเองและ

ครอบครัวอย่าให้เจ็บป่วย หรือได้รับบาดเจ็บในระหว่างการเพาะปลูกข้าว และขอให้การเพาะปลูกข้าวได้ผลผลิตดี

1.1.2 พิธีแฮกนา ชาวนาไทลื้อจะเริ่มลงมือดำนาในช่วงเดือนมิถุนายน- กรกฎาคม ก่อนจะนำต้นกล้าปลูกลงดิน จะต้องบอกกล่าว “เส้อ (เสื้อ) นา” (สันนิษฐานว่าคำว่า เสื้อ มาจากคำว่า เชื้อ หมายถึง บรรพบุรุษ) ในที่นี้หมายถึง ผีเจ้าของที่นา ขอให้คุ้มครองดูแลกล้าข้าวที่ปลูกให้แข็งแรงสมบูรณ์ ให้ได้ผลผลิตดี เจ้าของที่นาจะประกอบพิธีโดยเลือกหาวันดีเป็นสิริมงคล และขอคำปรึกษาจากผู้ใหญ่ในหมู่บ้านที่มีความรู้เรื่องฤกษ์ยาม หรืออาจารย์วัด (มัคทายก) เมื่อได้วันดีเจ้าของนาจะนัดแนะเพื่อนบ้านขอแรงมาช่วยกันดำนา ซุ้มสำหรับแฮกนาจะนำไม้มาต่อกันเป็นสี่เหลี่ยมสำหรับใส่ดอกไม้และเทียน ตั้งไว้ตรงกลางคันนาและจะไหว้ในที่เดิมทุกปี หลังจากบอกกล่าวเจ้าที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าของที่นาจะเริ่มต้นหว่านข้าวเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผืนนาของตนเอง

1.1.3 พิธีฮ้องขวัญแม่โพสพ หรือเชิญขวัญแม่โพสพ เมื่อข้าวออกรวงพร้อมเก็บเกี่ยวในเดือนกุมภาพันธ์ เจ้าของที่นาจะนัดหมายเพื่อนบ้านมาช่วยลงแรงเกี่ยวข้าว ก่อนลงมือเกี่ยวข้าวเจ้าของนาจะเกี่ยวเป็นคนแรก โดยเลือกเกี่ยวรวงข้าวที่สมบูรณ์ใจกลางนาไว้ 1 กำมือ ใส่ในส่า (ชะลอม) พร้อมกับสิ่งของได้แก่ เขาควาย แว่น(กระจก) หวี เต่าไม้ ปลาไม้ เชิญขวัญข้าวหรือเชิญขวัญแม่โพสพกลับมาใส่ยุ้งที่บ้านให้อยู่รักษาข้าวไม่ให้โจรมาลักขโมยข้าว หรือนกแมลงมากิน วันทำพิธีฮ้องขวัญแม่โพสพหรือเชิญขวัญข้าวขึ้นยุงเจ้าของนาต้องเลือกหาวันดี จัดเตรียมกล้วย อ้อย วางไว้ข้างยุ้งข้าว หลังจากเอาข้าวเข้ายุ้งเรียบร้อย เจ้าของที่นาจะนำส่า (ชะลอม) ที่ใส่รวงข้าวพร้อมกับของที่เป็นสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ เขาควาย แว่น(กระจก) หวี เต่าไม้ ปลาไม้ วางไว้เหนือยุ้งข้าวและบอกกล่าวเพื่อความเป็นสิริมงคล

1.2 พิธีกรรมเพื่อป้องกันภยันตรายและปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย

พิธีบูชานา หลังการปักดำกล้าข้าวเสร็จสิ้น ในเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม ชาวไทลื้อจะทำพิธีบูชานาเพื่อบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของผืนนา ได้แก่ ท้าวจตุโลกบาล และแม่ธรณีธรณี ชาวไทลื้อจะประกอบพิธีบูชานาหลังจากดำนาเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าของที่นาจะตระเตรียมของที่ใช้ในการประกอบพิธีได้แก่ ดอกไม้ เทียน เหล้า อาหารคาวหวาน ได้แก่ ปลาแห้งเนื้อแห้ง ข้าวดำเอาคลุกกับเขม่าก้นหม้อ มีข้าวขาว

ข้าวแดงใช้ขมิ้นกับปูน ข้าวเหลืองใส่ขมิ้น ใส่ลงกระทงหรือกาบกล้วย นำไปไหว้บริเวณมุมคันนาด้านละ 1 กระทง 4 มุม และตรงกลาง 1 กระทง เพื่อบอกกล่าวท้าวทั้งสี่หรือท้าวจตุโลกบาล และแม่ธรณี การบูชานาก็เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองข้าวกล้า ไม่ให้มีอันตรายจากนก หนู แมลง หรือโรคภัยมาเบียดเบียนต้นข้าว

1.3 พิธีกรรมเพื่อแสดงความขอบคุณ

1.3.1 พิธีเลี้ยงผีข้าวแฮก ไทลื้อจะลงมือเกี่ยวข้าวในเดือนกุมภาพันธ์ ก่อนลงมือเกี่ยวข้าว ไทลื้อจะบอกกล่าวแก่แม่โพสพ เพื่อขอขมาแม่โพสพ แม่ธรณี ว่าจะเกี่ยวข้าวแล้ว ขอให้แม่โพสพกลับไปอยู่ในเล้าด้วยกัน อย่าตกใจ ขอให้ไปปกปักรักษาข้าวในเล้าไม่ให้มีนกหนูแมลงมากินข้าว หรือถ้ามีโจรมาลักขโมยข้าวก็ของให้ไล่ไปให้ไกล ของที่ใช้ในการบอกกล่าวได้แก่ ดอกไม้ เทียน อาหารคาวหวานที่เรียกกันว่า “ข้าวปั้นกล้วยหน่วย” คือ ข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อน กล้วย 1 ผล และของหวาน เช่น น้ำอ้อยฯ เพื่อบอกกล่าวเจ้าที่ และขอบคุณที่ช่วยปกปักรักษาท้องไร่ท้องนาทำให้การเพาะปลูกข้าวได้ผลผลิตดี มีข้าวบริโภคทั้งปี ผู้ประกอบพิธีจะนำของเซ่นไหว้ใส่ในใบตองวางบนแท่นไม้ขนาดเล็ก นำไปเซ่นไหว้บริเวณแยกคันนา จากนั้นจึงเกี่ยวข้าวใจกลาง 1 กำมือใส่ในส่า (ชะลอม) พร้อมกับสิ่งของได้แก่ เขาควาย แว่น(กระจก) หวี เต่าไม้ ปลาไม้

1.3.2 พิธีเลี้ยงผีฝาย ชาวไทลื้อจะช่วยกันซ่อมแซมฝายชะลอน้ำในหมู่บ้านก่อนฤดูกาลทำนา และจัดพิธีเลี้ยงผีฝายหลังพิธีตานข้าวใหม่ ในช่วงเดือนเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคมของทุกปี หัวหน้าชุมชนจะไปปรึกษาผู้ใหญ่ในหมู่บ้านเพื่อหาวันดีไปเลี้ยงผีฝาย เมื่อได้วันมงคลแต่ละบ้านจะนำของเซ่นไหว้ได้แก่ ดอกไม้ เทียน เหล้า และไก่ (จัดเตรียมไปครอบครัวละ 1 ตัว) ไปเซ่นไหว้พร้อมกันที่ฝายชะลอน้ำของหมู่บ้าน การไหว้ผีฝายก็เพื่อบอกกล่าวผีฝายขอให้ตลอดระยะเวลาเพาะปลูกข้าวทำให้มีน้ำท่าบริบูรณ์ดี ต้นข้าวงอกงาม ฝายคงทนแข็งแรง ไม่มีไฟไหม้ฝาย การไหว้ผีฝายชาวไทลื้อจะทำเป็นประจำทุกปี เชื่อว่าจะทำให้มีน้ำใช้ตลอดฤดูกาลทำนา ยังผลให้ข้าวเติบโตได้ผลผลิตดี

1.4 พิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูจิตใจ

พิธีฮ้องขวัญควาย หลังการเพาะปลูกข้าวในเดือน มิถุนายน-กรกฎาคม หลังการปักดำเสร็จสิ้นราว 5-10 วัน ชาวไทลื้อจะทำพิธีสู่ขวัญควาย ไทลื้อเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตไม่ว่าคนหรือสัตว์ต่างมีขวัญ การทำนาปลูกข้าวของชาวไทลื้อในสมัยโบราณ

ใช้ควายเป็นกำลังสำคัญในการไถนา การใช้ควายไถนาจำต้องเฆี่ยนตี ด่าว่า ให้ควายทำนาได้ทันตามกำหนดเวลา เมื่อช่วงการเพาะปลูกเสร็จสิ้น ชาวไทลื้อจะทำพิธีฮ้องขวัญควาย โดยเชื่อว่าควายมีขวัญเหมือนอย่างคน เมื่อถูกกระทำ ดุด่าเฆี่ยนตีย่อมทำให้ควายตื่นตระหนก ผู้ที่เป็นเจ้าของนาเองก็รู้สึกผิดต่อการกระทำดังกล่าว การทำพิธีสู่ขวัญควายช่วยให้เจ้าของนาคลายความรู้สึกผิด เพราะถือว่าควายมีบุญคุณ เจ้าของนาจะเลือกควายที่มีลักษณะดีจำนวน 2 ตัว คือ มีขวัญ เขาใหญ่ เขาบาน เขางาม ตัวใหญ่ หางไม่กุด พิธีสู่ขวัญควายจะจัดขึ้นที่บ้านของเจ้าของที่นา เพื่อขอขมาที่ได้กระทำไม่ดีต่อควาย ของที่ต้องเตรียมในการทำพิธีสู่ขวัญควายคือ เหล้าขาว เทียน ดอกไม้ ไก่ต้ม หญ้าอ่อน สวย (กรวย) ดอกไม้ และน้ำขมิ้นส้มป่อย เจ้าของที่นาจะบอกกล่าวขอขมาควายนา และมีอาจารย์วัด (มัคทายก) เป็นผู้ประกอบพิธีเรียกขวัญควาย

1.5 พิธีกรรมเพื่อแสดงความกตัญญู

พิธีตานข้าวใหม่ จะเริ่มหลังฤดูเก็บเกี่ยวราวเดือนกุมภาพันธ์–มีนาคมของทุกปี ในอดีตพิธีตานข้าวใหม่จะจัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ปัจจุบันจัดขึ้นราวเดือนมกราคม เนื่องจากความแตกต่างของพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูก ก่อนงานพิธีตานข้าวใหม่ผู้นำชุมชนจะเรียกประชุมลูกบ้าน เพื่อนัดวันทำบุญตานข้าวใหม่ พระสงฆ์จะให้ฤกษ์ดีมากำหนดวันทำบุญ เมื่อตกลงวันทำบุญเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านนำข้าวเปลือกทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้าที่ได้จากการเพาะปลูกในปีนั้น ครอบครัวละ 1 ถังไปกองรวมกันบริเวณหน้าวิหารของวัดประจำหมู่บ้านล่วงหน้าก่อนวันทำบุญตานข้าวใหม่ 1 วัน แยกกองหนึ่งเป็นข้าวเหนียว อีกกองหนึ่งเป็นข้าวเจ้า ถ้าหากครอบครัวไหนไม่มีข้าวก็สามารถใช้เงินมาร่วมทำบุญทดแทน พิธีตานข้าวใหม่จะเริ่มขึ้นราว 7 โมงเช้า ชาวบ้านจะตระเตรียมดอกไม้ธูปเทียน อาหารคาวหวาน ไปร่วมกันทำบุญที่วัด พิธีตานข้าวใหม่จัดขึ้นก็เพื่ออุทิศบุญกุศลเพื่อตอบแทนบุญคุณของบรรพบุรุษ เจ้าที่ แม่ธรณี เส้อ(เสื้อ)นา ท้าวทั้งสี่ เทวดาบ้าน ฯลฯ ที่คุ้มครองเจ้าของที่นาให้ปลอดภัยตลอดฤดูกาลทำนา ปกป้องข้าวให้ปลอดภัยจากนก หนู แมลงและภยันตรายต่าง ๆ

2. ความเชื่อในพิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อ

ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมการเพาะปลูกข้าวของชาวนาไทลื้อปรากฏความสัมพันธ์ของความเชื่อเรื่องผีที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนรับความเชื่อของศาสนา

พราหมณ์ และศาสนาพุทธ ผสมผสานจนเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ จากการเก็บข้อมูลพิธีกรรมในการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อพบความเชื่อ 7 ประเภท ได้แก่ ผี แม่โพสพ แม่ธรณี ท้าวจตุโลกบาล ขวัญ ฤกษ์ยาม และบุญกรรม แสดงถึงความเชื่อที่มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งต่าง ๆ 3 ด้านคือ

2.1 ความเชื่อสัมพันธ์กันผี

การนับถือผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทลื้อ แม้ไทลื้อจะยอมรับนับถือศาสนาพุทธ และหมู่บ้านไทลื้อจะมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ แต่ไทลื้อยังยึดมั่นความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ ไทลื้อเชื่อว่าคนในครอบครัวตายไปเป็นผีและยังวนเวียนอยู่ใกล้คนในครอบครัว ผีเจ้าบ้าน (เสื้อบ้าน) เจ้าเมือง (เสื้อเมือง) เมื่อตายไปก็เป็นผีคอยปกปักคนในชุมชน แต่ละพื้นที่ต่างก็มีผีคอยดูแล ชาวไทลื้อให้ความสำคัญต่อการเลี้ยงผี และจัดลำดับสถานะของผี คำโบราณของไทลื้อกล่าวว่า “เจ้าเรือน (หัวหน้าครอบครัว) ตายแล้วเป็นผีเรือน เจ้าบ้าน (หัวหน้าผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน) ตายแล้วเป็นเสื้อบ้าน เจ้าเมืองตายแล้วเป็นเสื้อเมือง” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548) ของเซ่นไหว้ผีบ้านจะเซ่นไหว้ด้วยไก่ ผีระดับชุมชุนหรือระดับเจ้าเมืองจะเซ่นด้วยสัตว์ใหญ่จำพวกหมู หรือควาย

ก่อนเริ่มต้นฤดูกาลทำนาชาวไทลื้อจะซ่อมแซมฝายกั้นน้ำ และจะบอกกล่าวผีฝาย การไหว้ผีฝายก็เพื่อให้อย่าเกิดไฟไหม้ฝาย คุ้มครองให้ฝายแข็งแรง ส่งผลต่อการทำนาให้มีน้ำบริบูรณ์ การปลูกข้าวให้ผลผลิตดี ไทลื้อเชื่อว่าหากไม่ไหว้ผีฝายจะเกิดจะทำให้น้ำน้อย และต้นข้าวไม่สมบูรณ์ การไหว้ผีฝายช่วยเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวนาไทลื้อเมื่อการทำนาเสร็จสิ้นจะทำพิธีเลี้ยงผีฝายเพื่อแสดงความขอบคุณ

เมื่อถึงฤดูทำนาเจ้าของที่นาจะไหว้บอกกล่าวแก่ เส้อ (เสื้อ) นา หรือผีผู้ดูแลผืนนา เพื่อบอกกล่าวให้ช่วยดูแลรักษาต้นข้าว อย่าให้เจ้าของที่นาเจ็บไข้ ปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตดี นอกจากนี้ชาวไทลื้อเชื่อว่าการบอกกล่าวผีเจ้าที่จะช่วยคุ้มครองเจ้าของที่นาและครอบครัวในระหว่างการทำนา และเป็นการขอขมาสิ่งที่อาจล่วงเกินเจ้าที่ที่สถิตย์อยู่ในผืนนาชาวไทลื้อในระหว่างการทำนา

2.2 ความเชื่อที่สัมพันธ์กับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์

ความเชื่อที่สัมพันธ์กับแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ปรากฏในพิธีกรรมเพาะปลูกข้าวของไทลื้อได้แก่ แม่โพสพ แม่ธรณี ท้าวจตุโลกบาล ขวัญ และฤกษ์ยาม

เมื่อกล่าวถึง “เจ้าที่” ตามความเชื่อของชาวไทลื้อจะบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เมื่อประกอบพิธี “แฮกนา” และเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จต้องทำพิธี “เลี้ยงผีข้าวแฮก” สำหรับชาวไทลื้อเมื่อกล่าวถึง “ผีเจ้าที่” นอกจากจะหมายถึงผีที่สถิตย์อยู่ในที่นายังหมายรวมถึง “พระแม่ธรณี” ชาวไทลื้อเรียกว่า “แม่ธรณี” ธรณี แปลว่า โลก ดิน แผ่นดิน ตามตำนานกล่าวว่าแม่ธรณีเป็นเทวสตรีตามตำนานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แม้ตามตำนานของพราหมณ์มิได้กล่าวถึงการกำเนิดของแม่ธรณีอย่างชัดเจน แต่ในตำราฝ่ายฮินดูเรียกเทพแห่งแผ่นดินว่า ธรติ ธรณิ ธริตริ (สนิท บุญฤทธิ์, 2546) ผู้ทำหน้าที่ดูแลดินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ข้าวเจริญเติบโตแข็งแรง ให้ผลผลิตเลี้ยงชีพมาแต่บรรพบุรุษ แม่ธรณีมีอิทธิพลต่อการทำนาของชาวไทลื้อ การประกอบพิธีกรรมการแฮกนา การเลี้ยงผีข้าวแฮก ทั้งในพิธีตานข้าวใหม่ มีการอ้างถึงแม่ธรณีในแง่การขอขมา การคุ้มครองดูแลข้าว และระลึกถึงบุญคุณที่เป็นผู้โอบอุ้มต้นข้าวตั้งแต่แรกปลูกจนผลิดอกออกผล ดังนั้นเมื่อเสร็จสิ้นฤดูทำนาใน “พิธีตานข้าวใหม่” ชาวไทลื้อจึงนำผลผลิตส่วนหนึ่งทำบุญอุทิศกุศลให้กับแม่ธรณี ชาวไทลื้อเชื่อว่า แม่ธรณี เป็นแม่ผู้ค้ำจุนแผ่นดินเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ แม่ธรณีผู้รักษาผืนดินให้ข้าวเจริญงอกงาม การทำนาในแต่ละครั้งต้องบอกกล่าวและเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก็ต้องเลี้ยงขอบคุณที่ท่านได้ปกปักรักษาต้นข้าว

ท้าวทั้งสี่ หรือที่รู้จักกันในนามของท้าวจตุโลกบาล เป็นเทพที่ชาวไทลื้อให้ความเคารพ และเชื่อว่าท้าวทั้งสี่จะช่วยปกปักรักษาทั้งสี่ทิศ ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ท้าวจตุโลกบาลเป็นเทพในชั้นจาตุมหาราชิกซึ่งอยู่เหนือทิวเขายุคลธรอันมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง ท้าวทั้งสี่มีหน้าที่ปกป้องภัยอันตรายและอำนวยความสุขความเจริญแก่มวลมนุษย์ ดังที่ สนั่น ธรรมาธิ (2557) กล่าวว่าท้าวทั้งสี่มักจะเกี่ยวข้องกับพิธีมงคล เช่น ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น ท้าวทั้งสี่หรือท้าวจตุโลกบาลเป็นเทพตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีฤทธิ์ในการคุ้มครองภยันตรายทั้ง 4 ทิศ ทิศประจำของเทพทั้ง 4 ได้แก่ ท้าวธตรฐ ดูแลทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกดูแลทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ ดูแลทิศตะวันตก และท้าวกุเวร หรือที่รู้จักกัน ในนามท้าวเวสสุวรรณ ดูแลทิศเหนือ ท้าวทั้งสี่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวไทลื้อทั้งการปลูกสร้างบ้านเรือน การเพาะปลูกพืช โดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อซึ่งเชื่อว่าหลังการปักดำข้าวกล้าจะต้องทำพิธีบูชานา บอกกล่าวแก่ท้าวทั้งสี่เพื่อช่วยปกป้องคุ้มครองต้นข้าวจากนก หนู แมลง และภัยธรรมชาติไม่ให้ทำลายต้นข้าว

แม่โพสพเป็นเทวดาที่ชาวไทลื้อให้ความเคารพนับถือในฐานะเทวดาประจำต้นข้าว ในการเก็บเกี่ยวข้าวขึ้นเล้า (ยุ้งข้าว) ต้องบอกกล่าวแม่โพสพ และทำพิธีฮ้องขวัญข้าว ชาวไทลื้อเชื่อว่าต้นข้าวมีแม่โพสพสถิตย์อยู่ เมื่อเกี่ยวข้าวขึ้นยุ้งจะต้องบอกกล่าวให้มาอยู่คุ้มครองข้าว ตำนานไทลื้อกล่าวถึงแม่โพสพในธรรมย่าขวัญข้าวที่ปริวรรตโดย ประคอง นิมมานเหมินท์ (2539) กล่าว่า “พระพุทธเจ้าเอาเม็ดข้าวไปปลูกสร้างไร่นา คนทั้งหลายก็ได้กินข้าว และทรงสั่งสอนให้คนทั้งหลายทำพิธีรับขวัญข้าว บูชาย่าขวัญข้าว ด้วยข้าวตอดดอกไม้ลำเทียน และบอกว่าต่อไปนี้บ้านเมืองใดอดอยากให้เทศน์ธรรมย่าขวัญข้าว และบูชาย่าขวัญข้าว”ความเชื่อเรื่องแม่โพสพเป็นคติความเชื่อร่วมกันของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทเช่น ไทแดง ไทสยาม ไทลื้อ ไทเขิน ฯ ต่างมีตำนานที่กล่าวถึง แม่โพสพ อันเนื่องมาจากการเพาะปลูกข้าวเป็นพื้นฐานการดำรงชีพ

การประกอบพิธีกรรมตั้งแต่แรกหว่านจวบจนเก็บเกี่ยวของไทลื้อก่อนประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งต้องดูฤกษ์ยาม และวันในการประกอบพิธี เพื่อให้เกิดสิริมงคลต่อการเพาะปลูก ชาวไทลื้อเชื่อว่าหากไม่ปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องฤกษ์งามยามดีจะทำให้เกิดเหตุอาเพท เช่น นก หนูแมลง กัด กินต้นข้าว ฝนอาจไม่ตกตามฤดูกาล หรือน้ำที่มากเกินไปเป็นอันตรายต่อการเพาะปลูก หรืออาจส่งผลต่อเจ้าของที่นาให้เกิดความเจ็บป่วย ดังนั้นก่อนการประกอบพิธีเจ้าของที่นาต้องไปขอฤกษ์ดีจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวชาวนาจะหาฤกษ์จากอาจารย์วัด (มัคทายก) เพื่อหาวันที่เหมาะสมสำหรับเก็บเกี่ยวตามตำราแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ วันจม กับวันฟู ยึดตามจันทรคติข้างขึ้นข้างแรมเป็นหลัก วันจมเป็นวันที่ไม่ดี เชื่อกันว่าทำสิ่งใดมีแต่จะล่มจม ส่วนวันฟูเป็นวันดีประกอบงานสิ่งใดจะเจริญรุ่งเรือง (ไสว เชื้อสะอาด, 2538) นอกจากนี้หลังการปักดำไทลื้อจะทำพิธีฮ้องขวัญควาย ตามความเชื่อว่า สิ่งมีชีวิตล้วนแต่มีขวัญประจำตัว หากขวัญไม่อยู่กับตัวจะเจ็บป่วย หรือประสบความโชคร้าย

2.3 ความเชื่อที่สัมพันธ์กับหลักของพุทธศาสนา

ความเชื่อดั้งเดิมของไทลื้อจะเชื่อว่าสถานที่ต่าง ๆล้วนมีผีสิงสถิตย์อยู่การประกอบกิจการใด ๆ ต้องบอกกล่าวแก่ผีเจ้าที่ แม้บรรพบุรุษที่ล่วงลับก็เชื่อว่ายังคงวนเวียนอยู่กับคนในครอบครัว ผีผู้นำชุมชนตายไปเป็นเส้อ (เสื้อ) บ้าน ผีเจ้าเมือง

ตายไปเป็นเส้อ (เสื้อ) เมือง แต่เมื่อพุทธศาสนาจากอาณาจักรล้านนาแพร่เข้าสู่สิบสองพันนาอันเป็นถิ่นที่อยู่เดิมของชาวไทลื้อ ความเชื่อเรื่องผีได้ผนวกเข้ากับพุทธศาสนาและหลอมรวมเข้ากับวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ ชาวไทลื้อให้ความสำคัญต่อศาสนาพุทธดังจะเห็นได้จากหมู่บ้านไทลื้อจะมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทลื้อ การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาพุทธปรากฏอยู่ในทุกช่วงชีวิตของชาวไทลื้อ อย่างไรก็ตามเมื่อบรรพบุรุษไทลื้อจากสิบสองพันนาอพยพเข้ามาในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ชาวไทลื้อยังคงยึดมั่นในศาสนาพุทธตามความเชื่อดั้งเดิมของบรรพบุรุษ พิธีกรรมแห่งชีวิตของชาวไทลื้อเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามีพระภิกษุเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลแม้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเพาะปลูกข้าวซึ่งถือเป็นอาหารหลักและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ชาวไทลื้อมีความเชื่อเรื่องการทำบุญตานข้าวใหม่ก็เพื่ออุทิศบุญให้กับผีเจ้าที่หรือ“เส้อนา” และเทวดาที่ปกป้องดูแลที่นาของตน เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จหัวหน้าชุมชนจะนัดวันที่ชาวบ้านจะไปทำบุญร่วมกันที่วัด ตุ๊เจ้า (พระ) เลือกวันดีเป็นสิริมงคลในการประกอบพิธีทำบุญตานข้าวใหม่ผู้ประกอบพิธีคือ พระสงฆ์ จะสวดอุทิศบุญให้กับ “เส้อ (เสื้อ) นา” หรือผีเจ้าของที่นา และเทวดาที่ปกปักรักษาที่นา เจ้ากรรมนายเวร และบรรพบุรุษของตน การทำบุญเพื่อตอบแทนบุญคุณที่ดูแลรักษาท้องไร่ท้องนาของตนไม่ให้มีนกแมลงมารบกวน และทำให้ข้าวได้ผลผลิตดี อีกทั้งการทำบุญตานข้าวใหม่ก็เพื่ออุทิศบุญให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับ ชาวไทลื้อเชื่อว่าการทำบุญถึงบุคคลที่ล่วงลับก็เพื่อเสริมสร้างบุญบารมีให้กับดวงวิญญาณบรรพบุรุษซึ่งเชื่อว่ายังวนเวียนคุ้มครองคนในครอบครัวให้มีกำลังในการปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้แคล้วคลาดจากภยันอันตรายต่าง ๆ อีกทั้งเพื่อเป็นการรำลึกถึงบุญคุณของบรรพบุรุษ

พิธีกรรมทั้ง 8 พิธีกรรมที่ชาวไทลื้อประกอบขึ้นในช่วงฤดูกาลเพาะปลูกข้าวมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองข้าวให้ได้ผลผลิตดี เนื่องจากข้าวเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพทั้งในแง่ของเศรษฐกิจและการบริโภค การประกอบพิธีกรรมล้วนผูกโยงเข้ากับความเชื่อเรื่องผีที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมผนวกเข้ากับความเชื่อเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อตามหลักของศาสนาพุทธ

อภิปรายผล

แม้ว่าพิธีกรรมในการเพาะปลูกข้าวจะมีขึ้นเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คุ้มครองต้นข้าวให้ได้ผลผลิตดีแต่อีกนัยหนึ่งการประกอบพิธีกรรมช่วงฤดูกาลเพาะปลูกมีขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจของผู้ร่วมพิธี วัตถุประสงค์หลักเพื่อทำให้รู้สึกมั่นใจว่าจะได้ผลผลิตข้าวดีตามที่คาดหวัง การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการเพาะปลูกยังช่วยให้ผ่อนคลายความกังวลเรื่องของศัตรูพืช และฝนที่ไม่ตกตามฤดูกาล ช่วยบรรเทาความรู้สึกผิดภายในจิตใจ รวมถึงการแสดงความกตัญญูที่มีต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับ นอกจากนี้ยังพบว่าพิธีกรรมมีบทบาทสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมคนในสังคม เช่น การประกอบพิธีเลี้ยงผีฝายทุกครอบครัวต้องร่วมกันเตรียมของเซ่นไหว้และช่วยกันซ่อมแซมฝายก่อนเริ่มต้นการเพาะปลูกข้าว หรือพิธีตานข้าวใหม่ทุกครอบครัวจะต้องนำข้าวเปลือกไปวัดเพื่อบริจาคให้แก่วัด และเพื่อทำบุญแก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับแสดงถึงการประพฤติปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน

สำหรับความเชื่อเรื่องแม่โพสพเป็นความเชื่อพื้นฐานที่ปรากฏอยู่ในตำนานข้าวของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆนั้น แม้ชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาในอดีตจะมีความเชื่อเรื่องแม่โพสพและมีการประกอบพิธีกรรมบูชาแม่โพสพ แต่ปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวเลือนหายและไม่พบว่ามีการประกอบพิธีขอขมาแม่โพสพหรือเชิญแม่โพสพเข้ายุ้งเหมือนในอดีตแตกต่างจากงานวิจัยของน้ำมนต์ อยู่อินทร์ (2553) เรื่อง “การดำรงอยู่ของความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวในสังคมไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษาหมู่บ้านดอนโพธิ์ อำเภอเสนา จ.พระนครศรีอยุธยา” พบว่าชาวบ้านดอนโพธิ์ยังคงมีความเชื่อเรื่องแม่โพสพ และยังประกอบพิธีที่เกี่ยวข้องกับแม่โพสพโดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

ขณะที่ความเชื่อเรื่องแม่ธรณียังคงเป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคมชาวไทลื้อจากการศึกษา พบว่า แต่เดิมบรรพบุรุษชาวไทลื้อเรียกผีเจ้าของที่นาว่า “เส้อ(เสื้อ)นา” ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนการเรียกผีเจ้าของนาว่า “แม่ธรณี” เช่นเดียวกับชาวล้านนา ส่วนปัจจัยที่ทำให้ความเชื่อเรื่องแม่ธรณียังคงอยู่ เนื่องจากไม่เฉพาะการปลูกข้าวเท่านั้นที่ต้องบอกกล่าวแก่แม่ธรณี การประกอบพิธีมงคลอื่น ๆของชาวไทลื้อก็ต้องบอกกล่าวแก่แม่ธรณีเพื่อความเป็นสิริมงคลเช่นกัน เช่น การปลูกเรือน การขึ้นบ้านใหม่ๆ ดังนั้นความเชื่อเรื่องแม่ธรณีจึงมีอิทธิพลต่อชาวไทลื้อจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังพบว่าการประกอบพิธีกรรมในการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยานั้น แม้ว่าจะเป็นชาติพันธุ์ไทลื้อเหมือนกันแต่การประกอบพิธีกรรมในช่วงฤดูกาลเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อแต่ละหมู่บ้านขึ้นอยู่กับความเชื่อที่สืบทอดต่อจากบรรพบุรุษของกลุ่มตนเอง บางพิธีกรรมไม่ปรากฏในชุมชนไทลื้อบางหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งของเซ่นไหว้ของแต่ละชุมชนก็มีรายละเอียดต่างกัน ปัจจัยที่ทำให้แตกต่างกันเนื่องมาจากไทลื้อในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา อพยพมาจากคนละถิ่นฐานย่อมมีความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติต่างกันเช่น บรรพบุรุษไทลื้อบ้านมางอพยพมาจากเมืองมาง ส่วนไทลื้อบ้านน้ำแวนอพยพมาจากเมืองแวนในแคว้นสิบสองปันนา

ปัจจุบันพิธีกรรมในการเพาะปลูกข้าวของชาวไทลื้อยังหลงเหลืออยู่ 2 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีแฮกนาและพิธีตานข้าวใหม่ การดำรงอยู่ของพิธีกรรมดังกล่าวมีนัยสำคัญคือ พิธีแฮกนายึดเอาวันพืชมงคลตามที่รัฐกำหนดเพื่อความเป็นสิริมงคลในการเพาะปลูกข้าว ขณะที่พิธีตานข้าวใหม่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพุทธศาสนา ส่วนความเชื่อและพิธีกรรมในการเพาะปลูกข้าวอื่น ๆของชาวไทลื้อที่สูญหายไปเนื่องมาจากคนในชุมชนไทลื้อมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับความเจริญทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการคมนาคม

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2561). *ข้อมูลกรมวิชาการเกษตร*. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2561, จาก www.doa.ggo.th

น้ำมนต์ อยู่อินทร์. (2553). *การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวในสังคมไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษาหมู่บ้านดอนโพธิ์ อำเภอเสนา* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2539). ประเพณีสิบสองเดือน: วิถีชีวิตไทในรอบปี. ใน *เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการเรื่อง "ชนชาติไทกับวัฒนธรรมข้าว"*.กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พวงผกา วรรณคำ. (2545). *ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีการเกษตรของชุมชนไทลื้อ บ้านท่าหล่ม ตำบลทานตะวัน อำเภอทานตะวัน จังหวัดเชียงราย* (การศึกษาค้นคว้าอิสระ ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

สนั่น ธรรมธิ. (2557). *ร้อยสาระสรรพล้านนาคดี เล่ม 4*. เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์.

สนิท บุญฤทธิ์ (บรรณาธิการ). (2546). *ตำนานเทพเจ้าและอสูร*. กรุงเทพฯ: ปิรามิด.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). (2546). *ข้าวปลา หมาเก้าหาง*. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____ (บรรณาธิการ). (2548). *"คนไท" ไม่ใช่ "คนไทย" แต่เป็นเครือญาติชาติภาษา: รวมความรู้ "ไทยศึกษา" ของศาสตราจารย์สองแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุดสวาท จันทร์ดำ. (2544). ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการเพาะปลูกข้าว. *วารสารญี่ปุ่นศึกษา*, 7(2), 39-62.

ไสว เชื้อสะอาด. (2538). *ไทลื้อล้านนาถึงสิบสองปันนา*. พะเยา: สำนักงานศึกษาธิการ อ.เชียงคำ จ.พะเยา.

อัมพิกา ยะคำป้อ. (2554). *พลวัตของบทบาทความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านที่บ้านไม้ลุงขน อ.แม่สาย จ.เชียงราย* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

เอี่ยม ทองดี. (2537). *วัฒนธรรมข้าว: พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา: เทคโนโลยีของอดีต ประเพณีในปัจจุบัน ตำนานแห่งอนาคต* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สหธรรมมิก.

Moerman, M. (1968). Agricultural Change and Peasant Choice. California: Berkeley and Los Angeles.

Spiro, M. E. (1966). Religion: problems of definition and explanation. In. *Michael Banton (ed.), Anthropological Approaches to the Study of Religion, 85-126*.